

XIX. YÜZYIL ÇANAKKALE SERAMİKLERİNDEN, ÖRDEK BAŞLI TESTİLER

Deniz AYDA

Ingiliz Sanat Tarihçisi, Eleştirmen ve Şair olan Herber READ "Bir milletin sanatını ve duyarlık derecesini seramiği ile ölçün" demektedir. Çünkü seramiği yaratan çamur biçimlenerek duygu düşünce ve tasarım gücünü ortaya çıkartır.

"Yapılan incelemeler sonucu, ilk seramiğin M.Ö. 10.000-9.000'lerde üretildiği saptanmıştır. En eski ve önemli seramik buluntulara Türkistan'ın Askava bölgesinde (M.Ö. 8000), Filistin'in Tericho bölgesinde (M.Ö. 7000), Anadolu'nun çeşitli höyüklerinde ve Mezopotamya olarak adlandırılan Dicle ve Fırat nehirleri arasında kalan bölgede rastlanmıştır."¹

Arkeolojik kazılar ve bu kazılardan ortaya çıkan buluntular Anadolu'da seramiğin Neolitik çağda yapılmaya başlandığını göstermektedir. İnsanoglu çeşitli yöntemlerle çamura şekil vermiş, pişirmiş ve bunun sonucunda gerekli kullanma seramiğini elde etmiştir.

Daha sonraki çağlarda ise, su geçirmezlik kazandırmak için sırlamayı, süslemek için boyamayı öğrenmişler ve uygulamışlardır.

Anadolu, tarih boyunca farklı kültür ve inançların bulunduğu, seramiğin vatanı olabilecek bir zenginliğe sahiptir. Toplumlar yaşadıkları dönem kültürünün en karakteristik özelliklerini eserlerinde yansıtır. Anadolu insanı, seramik sanatında eski kültür dönemlerinin etkilerini özümseyerek kendine has sanat biçimlerini yaratmışlardır.

Anadolu'da Selçuklular, Beylikler, Osmanlılar dönemlerinde çeşitli merkezlerde seramik üretimi yapılmış, ancak halk sanatı olarak önemli bir karakteri oluşturan Çanakkale Seramikleri XVII. yüzyıl sonlarından, XX. yüzyıl başlarına kadar farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır.

"Çanakkale çömlekçiliğine ait bilinen Prof.J.M. COOK'un işaret ettiği en eski belge, 1699'da Çanakkale'yi ziyaret etmiş olan Edmund CHISHULL'ın seyahatnamesinden sonra 1740 yıllarında yöreyi gezmiş olan Richard

POCOCKE, boğazda Asya Hisarı kuzeyindeki kasabada Delft'e benzer çanak, çömlek yapıldığını, POCOCKE'dan 24 yıl sonra, 1744'te bölgeyi gezmiş olan Richard CHANDLER, seramik üretiminin geniş çapta yapıldığını yazmıştır"²

Çanakkale yöresi, toprak özelliği ile seramik yapımına elverişli olup, killi kırmızı ve kalkerli topraklara sahiptir. Bu yörede yeraltı kaynaklarının zenginliği seramik çalışmalarının oluşmasını güçlendirmiştir.

Halk sanatı ürünü olan Çanakkale Seramikleri; XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl içinde çukur tabaklar, küp ve kaseler, XIX. yüzyılda kulplu ve kulpsuz testiler, ördek başlı testiler, sepet örgülü meyvelik ve şekerlikler, matara, şamdan ve mangallar, XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında ise; At Başlı Testiler, çeşitli hayvan, Gemi ve Efe figürlü formlar olarak kendini göstermiştir.

Bu grup içinde konumuz olan Ördek Başlı Testiler, XIX. yüzyılda yoğun olarak üretilmiş ve fonksiyonel amaçlı kullanılmıştır.

Sarı, yeşil, kahverengi, siyah renkli sırların kullanıldığı bu yüzyıl testilerinin en belirgin özelliği, ağız kısmı ve burmalı kulplarıdır.

Bu tür testilerin ağızları stilize kuş başı veya ördek başı şeklinde olup, ince uzun boyunlu ve genellikle burma kulpludur. Kırmızı kil kullanılmış, tornada biçimlendirilerek küçük detaylar elle şekillendirilmiştir. Önce güneşte kurutulan formlar, ilk bisküvi pişirim aşamasına girmeden yüzeyi astarlanıp, dekorlanarak fırınlanmaktadır. Daha sonra şeffaf veya renkli sır ile sırlanarak ikinci fırınlama işlemi ile çalışma sonuçlandırılır.

Baş ve ağız biçimlerine göre bu tür testiler erkek ve dişi ördek olarak ayrılmıştır. Dişi Ördek başlı testilerde ağız yukarı doğru kavisli, gururlu ve

1. Ateş ARCASOY, **Seramik Teknolojisi**, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi yayınları, Sayı: 2, İstanbul 1983.
2. Aşkınlı AKARCA, "Gemi Tasırlı Bir Çanakkale Tabacı ve Ressamı", **Sanat Tarihi Yılı VII**, İstanbul 1977.

mağrur duruşlu olup, ağzın iki yanını küpe-şeklinde rozet çiçekler süslemektedir.

Erkek Ördek başlı testilerin ise tepesi kapalı, yuvarlak boru şeklinde uzayan bir ağzı vardır. Genellikle bu tür testilerin kulbuna yakın olan ağız kısmında süzgeç bulunmaktadır. Başın iki yanında boynuz gibi çıkıntılar, erkek ördeğin daha heybetli ve güçlü görünmesini sağlamaktadır.

Yüzyılın sonuna doğru, ince uzun boyunun iki yanında çelenkler, yaprak ve çiçek motifli kabartmalar, gövdenin ön yüzünde kuş figürlü çalışmalar yer almaktadır.

Çeşitli koleksiyon ve müzelerde bulunan bu dönem testilerine örnekler verelim.

Resim 1: Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan, 23198 envanter numaralı bu testi 25.2.1977'de Salih GÜVEN koleksiyonundan alınmıştır. Yüksekliği 33.5 cm. olup kırmızı hamurlu, tornada biçimlendirilmiş, sıraltı ve sırüstü tekniği kullanılmıştır.

Yuvarlak düz tabanlı, şişman gövdeli, ince uzun boyunlu ve burma kulpludur. Formun ağzı dişi ördekbaşı şeklinde çalışılmış, kulp tarafı üçgen delikli, gaga ağızlıdır. Ağzın iç kısmı süzgeçli, tepesi ise konik yükseltilmiştir.

Beyaz astar üzerine yeşil ve şeffaf sır ile sırlanmış, sırüstü kırmızı, lacivert, sarı ve altın yaldız renkleri kullanılmıştır.

Simetrik biçimde, merkezi kompozisyon düzeninde ve gövdenin ön kısmında rozet çiçek ve üstünde kabartma yaprak motifleri yer almış, üzeri ise dilimli çalışılmıştır. Gövdenin ön yüzüne, serbest fırça darbeleri ile rozet çiçek motifleri ve puantiyeler atılmıştır. Gaga ağzın iki yanına ve tepesine kabartma rozet çiçekler ilave edilmiştir.

Resim 2: Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan 18.507 envanter numaralı bu testi 7.5.1966'da osman AKBIYIK'tan satın alınmış olup yüksekliği 34 cm.dir.

Kırmızı hamurlu, tornada çekilmiş, sırüstü tekniği ile çalışılmıştır. Yuvarlak düz tabanlı, şişman gövdeli, ince uzun boyunlu ve burma kulpludur. Ağzın arka tarafı üçgen delikli, ön kısmı ise süzgeçli olup üst kısmı kabartma rozet çiçeklerle konik kapanmıştır.

Kahverengi opak sır üzerine kırmızı, beyaz, lacivert, altın yaldız renkleri ile bitkisel bezemeler yapılmıştır.

Simetrik biçimde, merkezi kompozisyon düzeninde, gövdenin ön yüzünde kabartma rozet çiçek ve dilimli yaprak motifleri yer almış, iki yanda doğru eğimli dalların üzeri damla şeklinde yapraklarla bezenmiş, çiçek motifleri karşılıklı tekrar edilmiştir. Ağzın iki yanında ve tepesinde kabartma rozet çiçekler sıralanmıştır.

Resim 3: Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan 24564 numaralı bu testi 13.4.1984 yılında Hürriyet YILDIRIM'dan satın alınmış olup yüksekliği 39 cm.dir.

Kırmızı hamurlu, tornada çekilmiş, sıraltı tekniği ile çalışılmıştır. Yuvarlak düz tabanlı, şiş-

man gövdeli, ince uzun boyunlu ve burma kulpludur. Dişi ördek başı şeklindeki ağzı oluklu, süzgeçli ve gaga biçimlidir.

Astarlı yüzey üzerine, sarı şeffaf sır kullanılmış, yeşil ve altın yaldızla rozet çiçekler kabartmalı çalışılmıştır. Bitkisel kabartmalar gövdenin ve boyunun ön kısmında yer almış, ağzın iki yanında ve tepede kabartma rozet çiçekler tekrar edilmiştir.

Resim 4: 5.5.1977 tarihinde, Salih GÜVEN'den Ankara Etnoğrafya Müzesi tarafından satın alınan 23407 envanter numaralı 36.5 cm. yüksekliğindeki bu testi kırmızı hamurlu, tornada çekilmiş ve sır üstü tekniği ile çalışılmıştır.

Yuvarlak düz tabanlı, ince uzun boyunlu, burma kulplu ve formun ağzı erkek ördek başı şeklindedir. Ağzın üst kısmı üçgen delikli ve öne doğru boru gibi uzantılıdır.

Astarlı yüzey kahverengi ile sırlanmış, üzeri altın yaldızla kabartma rozet çiçekler ve dallar çalışılmış, boyunda ve ağız kısmında rozet çiçekler tekrar edilmiştir. Uzun boru şeklindeki ağzın üst kısmında, üçgen plaka şeklinde kabartma yaprak motifleri, iki yanda ise helezoni göz gibi çıkıntılar diğer süsleme öğeleridir.

Resim 5: 26.3.1987 tarihinde Ankara Etnoğrafya Müzesi tarafından Abdullah SUNGUR-LU'dan satın alınan bu testi, 24960 envanter numaralı, 35 cm. yüksekliğindedir. Kırmızı hamurlu, tomada çekilmiş, sır üstü tekniği ile çalışılmış, kulpun üst kısmı üçgen delikli ve öne doğru akıtma yeri uzun ve deliklidir.

Astarlı yüzey yeşil sır ile sırlanarak, gövdenin ön yüzeyi kabartma rozet çiçek ve çelenk motifleri ile süslenmiştir. Altın yaldız ile çiçek ve dallar sır üstü tekniği kullanılarak gövdenin yüzeyini kaplamıştır.

Ağzın üst kısmında kabartma rozet çiçekler iki yanda ise helezoni çıkıntılar yer almıştır.

Resim 6: Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan 23282 envanter numaralı bu testi, 25.7.1977'de Salih GÜVEN'den satın alınmış olup 37.5 cm. yüksekliğindedir.

Kırmızı hamurlu, tornada çekilmiş, sırüstü tekniği ile çalışılmıştır.

Yuvarlak düz tabanlı, şişman gövdeli, ince uzun boyunlu, burma kulpludur. Erkek Ördek başı şeklindeki ağzı, üçgen deliklidir. İnce uzun boru şeklinde uzantı yapmış akıtma deliği bulunmaktadır.

Astarlı yüzey açık sarı şeffaf sır ile sırlanmış, yer yer yeşil sırlar akıtılmıştır. Altın yaldız ile dallar üzerine yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan buketler gövdenin iki yanında yer almış, ortada ise kabartma bir dal ve rozet çiçekler tekrar edilmiştir. Ağzın iki yanında da rozet çiçek motifleri ve çıkıntılar formu tamamlamıştır.

Ördek başlı testiler, genel karakterlerine karşın herbiri farklı özellikler göstererek Anadolu insanının yaratıcı gücünü sergilemişlerdir.

Günümüzde ise halk sanatı olarak yapımı sürdürülen Çanakkale Seramikleri, farklı biçimlerde halkın günlük ihtiyaçlarına ve piyasanın isteğine göre üretilmektedir.

Resim 1a - 1b: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Dişi Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 2a - 2b: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Dişi Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 3: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Dişi Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 4a: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Erkek Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 4b: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Erkek Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 5: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Erkek Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).

Resim 6: XIX. Yüzyıl Çanakkale Seramikleri. Erkek Ördek başlı testi (Ankara Etnoğrafya Müzesi).